

Kultūros istorikui, bibliografui Vladui Abramavičiui – 100

Rasa Sperskienė

*2009 m. gegužės 8 d. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Tado Vrublevskio skaitykloje buvo paminėtos kultūros istoriko, buvusio ilgamečio bibliotekos darbuotojo Vlado Abramavičiaus (*1909 05 09–†1965 11 16) 100-osios gimimo metinės. Minėjime dalyvavo V. Abramavičiaus dukra Barbora Abramavičiūtė-Kaniavienė su vyru – operos solistu Eduardu Kaniava.*

Vladas Abramavičius gimė 1909 m. gegužės 9 d. Naujadvario kaime, Žiežmarių valsčiuje, Trakų apskrityje. Ten buvusiose dvarininkaitės Riomerytės žemėse, kalvėje, dirbo Vlado tėvas Eustachijus. Apie 1915 m. šeima persikėlė į Kaišiadoris, kur tėvas įsigijo nuosavą kalvę. Deja, tuo metu kilusio karo metu mirė Vlado motina, trys seserys, du broliai ir kiti giminės.

Kaišiadoryse Vladas pradėjo lankyti pradinę mokyklą, bet ten buvo mokoma vokiškai, todėl mokslai naudos nedavė. Pradėjus mokytis lietuviškai, mokslus Vladui teko nutraukti. Tėvas buvo patekęs į kalėjimą, vėliau pasiligojo, šeima skurdo, todėl pamotė išsiuntė Vladą dirbti pas ūkininkus. Jis piemenavo Kaišiadoryse, Palomenėje, Žiežmariuose, Onuškyje. Tėvui mirus, 1924 m. rudenį Vladas perėjo demarkacinę liniją ir atvyko į Vilnių, kur jau gyveno brolis Romualdas. Iš pradžių dirbo įvairius fizinius darbus. Nuo 1925 iki 1929 m. mokėsi siuvėjo amato pas vyriškų drabužių siuvėją Bencelį Vainerį, turėjusį dirbtuvę Trakų gatvėje. Tuo pat metu jis mokėsi ir pradinėje mokykloje, o vėliau gimnazijoje. 1929 m. pradėjo dirbti korespondencijos rūšiuotoju pašte. Vidurinę mokyklą baigė lenkiškai, todėl lenkų kalbą išmoko geriau nei gimtąją lietuvių. Pirmasis Vlado lyrinių eilėraščių rinkinys, išleistas 1930 m., taip pat buvo lenkų kalba. Pašauktas karinėn tarnybon dėl blogo regėjimo pripažintas netinkamu (jo dešinė akis buvo sužeista). Trumpam laikui Vilniaus miesto magistratas įdarbino Vladą istorinių paminklų globos skyriuje, kur jis tvarkė archyvinės bylas. 1931 m. vasarą likęs be darbo, nelegaliai perėjo demarkacinę liniją. Atsidūręs Lietuvoje lankė gimines, susidomėjo lietuvių literatūra, apie kurią, grįžęs rudenį vėl į Vilnių, parašė keletą straipsnių periodiniame lenkų leidinyje „Kurier Wileński“.

Negaudamas nuolatinio siuvėjo darbo vis labiau domėjosi darbu spaudoje ir žurnalistikoje. 1932 m. Vladas gavo kai kurių lietuvių rašytojų leidimus versti jų kūrybą į lenkų kalbą. Antano Venclovos, Petro Cvirkos, Salomėjos Nėries, Liudo Giros, Jono Marcinkevičiaus, Teofilio Tilvyčio kūrinių vertimai ilgainiui tapo jo pagrindiniu veiklos baru. 1935 m. į lenkų kalbą išvertė „Naujausios lietuvių poezijos rinkinį“ („Wybór najnowszej poezji litewskiej“). Praėjus keliems metams po gimnazijos kurso baigimo, 1933 m. eksterneu išlaikęs baigiamuosius egzaminus gavo brandos atestatą. Paskelbė dar dvi poezijos knygas lenkų kalba, dirbo „Kurier Wileński“ leidyklos korektoriumi. 1934 m. baigė Varšuvos aukštesniąją žurnalistų mokyklą. Kaip korespondentas važinėjo į Naugarduką bei Lydą. 1936–1939 m. gyvendamas Lydoje redagavo lenkų kraštotyros draugijos leidžiamą mėnesinį žurnalą „Ziemia Lidzka“ („Lydos žemė“), publikavo kraštotyros straipsnių rinkinį Strony Nowogródzkie („Naugarduko apylinkės“). Atsinaujinus Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniams santykiams, 1938 m. gruodžio pabaigoje – 1939 m. sausio pradžioje oficialiai, kaip „Kurier Wileński“ korespondentas, viešėjo Kaune, Klaipėdoje, Ukmergėje, užmezgė asmenines pažintis su to meto garsiausiais lietuvių rašytojais. 1939 m. vasarą susipažino su poete Salomėja Nėrimi, kuri buvo atvykusi į Lydą su Lietuvos istorikų delegacija. Kai tų metų pabaigoje Sovietų Sąjunga Vilnių perdavė Lietuvai, dirbo „Gazeta Codzienna“ („Kasdieninis laikraštis“) redakcijoje. „Sakalo“ leidykla Kaune išleido jo parengtą lenkams skirtą Trumpą lietuvių kalbos vadovėlį. 1940 m. liepos mėnesį vedė vilnietę Kotryną Gintautaitę. Sovietinės valdžios buvo įdarbintas nuolatinėn tarnybon „Eltos“ Vilniaus skyriaus redaktoriumi ir vertėju. Vilniaus radiofone vedė lietuvių kalbos pamokas lenkams.

Vokiečiams okupavus kraštą neteko tarnybos, o į vokiečių informacijos įstaigą įdarbintas trumpam – dėl silpnų vokiečių kalbos žinių pareigose neišsilaikė. Teko prisiminti siuvėjo amatą. Dirbo siuvyklos „Štandart“ ūkvedžiu-siuvėju. 1942 m. liepos 21 d. Vladiui gimė duktė Barbora. Tą vasarą jis keletą savaičių dirbo „Švyturio“ spaustuvės korektoriumi, o rudenį gavo nuolatinę tarnybą Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto bibliotekoje kaip bibliotekininkas. Vokiečiams užėmus instituto patalpas bibliotekos turtas buvo perkeltas į Mokslų akademijos Centrinę biblioteką. Taip nuo 1943 m. jis tapo šios bibliotekos bibliografu¹. Vlado dukra Barbora Abramavičiūtė-Kaniavienė yra prisiminusi, jog karo metu šeima gyveno bibliotekos patalpose, saugojo jos turtą.

Tik aprius mūsų dēl Vilniaus, 1944 m. liepos 15 d. Abramavičius pradėjo rašyti Rankraščių skyriaus darbo dienoraštį. Stoją dirbti vieton Vytauto Tumėno, išvežto į Štuthofą koncentracijos stovyklą. Nebuvo, kas apie darbą paaiškina. Pirmiausia, Vladas baigė tvarkyti Marjano Sviechovskio archyvo dalį. Perėmė, jo nuomone, kvalifikuočiausio to meto Lietuvos archyvisto Petro Vėblaičio jau bibliotekoje pradėtą taikyti sistemą: rankraščius komplektuoti pagal jų kilmę, tai yra atskirų archyvų (dabar bŭtų fondų) sudarymo principą. Nors iš pradžių rankraščių skyriuje teko dirbti tik retkarčiais, atsitraukus nuo kitų svarbesnių darbų bibliotekoje, jis parengė inventorizacijai Stanislovo Kosakovskio ir Bogdano Zavadskio archyvus. Parsivežė ir sutvarkė 1941 m. birželio mėnesį sovietų išvežto grafo Vladimiro Lenskio archyvą. Lenkų istorikui profesoriui Henrykui Łowmiańskiui repatrijuojant į Lenkiją, iš jo, tarpininkaujant profesoriui Konstantinui Jablonskiui, perėmė XVIII a. Vilniaus prekybos rūmų archyvą. 1945 m. gegužės 12 d. dienoraštyje Vladas, nerimaudamas dėl savo ateities, kreipėsi į būsimojus Rankraščių skyriaus tvarkytojus su prašymu neardyti jo sudarytų rinkinių bei jo palikto asmeninio archyvo, kad sugrįžęs į Vilnių galėtų viskuo pasinaudoti. Tačiau išvykti savo ar ne savo noru, matyt, nebuvo lemta. Gegužės 23 d. jis vėl su apgailėstavimu rašė apie tuometinio bibliotekos direktoriaus Petro Vaičiūno atleidimą ir konstatavo, jog seniau dirbantys bibliotekininkai, matyt, neturi valdžios pasitikėjimo. Buvo susitaikęs su mintimi, jog jo dienos darbe taip pat suskaičiuotos, todėl skubėjo tvarkyti Riomerių (Römer) archyvą. Šiek tiek padėčiai aprius užsiėmė XVI a. Biržų archyvo dokumentų aprašymu. Liepos mėnesį tęsė Tumėno pradėtus skyriuje esančių 27 pergamentų tyrinėjimus. Rugpjūčio mėnesį jis, pasinaudodamas skyriuje esančia neskelbta medžiaga, jau rašė straipsnį apie Lauryno Ivinskio ryšius su Juozapo Zavadskio leidykla. Po to katalogavimui parengė su XIX a. lituanistinio sąjūdžio istorija susijusius laiškus. Padėjo kolegai Algirdui Valeišai skaityti Dailės muziejuje saugomus pergamentinius dokumentus. Dienoraštyje Abramavičius detaliai aprašė Mykolo Biržiškos bibliotekos parvežimą bei jo rankraščių tvarkymą. Rugsėjo mėnesį Vladą ypač sukrėtė žinia apie Algirdo Valeišos mirtį. Levo Karsavino studentas, daug vilčių teikęs jaunas žmogus, iš Dailės muziejaus buvo pasiūstas vykdyti miško kirtimo prievolę Trakų apylinkėse. Norėdamas sutrumpinti kelią nesėkmingai kėlėsi per ežerą laiveliu, kuris apvirto. Kadangi kūno ilgai niekas nerado, visi nusiramino, pamane, kaip rašo Vladas Abramavičius, jog jis stoją į partizanų gretas. Deja, taip nenutiko. Po kiek laiko palaikai išplaukė. Vladas labai jautriai tai išgyveno, gailėdamas žuvusiojo motinos. Nepavyko išgelbėti ir lenkų teatro „Liutnia“ bibliotekos bei archyvo. Nuėjus jo pasiimti, viskas liepsnojo lauže – ištraukti tik du aplankai dokumentų. Žinutė apie išlaikytą archeologijos pagrindų egzaminą patvirtina, kad Vladas jau studijavo universitete. Spalio mėnesį jis ėmė atplėšinėti dar 1939 m. Lenkų mokslo draugijai depozitą paliktų rankraščių dėžes, kurios iš pradžių pateko į Istorijos institutą, bet vėliau buvo perduotos Mokslų akademijos bibliotekos rankraštynei. Ten buvo Vilniaus psichiatro profesoriaus Maksimiljano Rosės, psichologijos profesoriaus Bogdano Zavadskio bei buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus Liudviko Janovskio giminaitės Pavlovskos rankraščiai. Lapkričio mėnesį Vladas Abramavičius atsiskaitė už 1945 m. sausio–spalio mėnesiais atliktus darbus. Parašė pirmą ataskaitą kaip vienintelis tuo metu su rankraščiais bibliotekoje dirbęs darbuotojas. Nuo lapkričio 10 d. su rankraščiais pradėjo dirbti ir rašytoja Aldona Didžiulytė-Kazanavičienė. Daugelyje informacinių leidinių V. Abramavičiaus biografijose rašoma, jog nuo

¹ V. Abramavičiaus anketa ir autobiografija. LMAVB RS, F221-34, lap. 5–11.

1945 m. jis buvo Rankraščių skyriaus vedėjas. Tačiau turimi dokumentai leidžia ką patikslinti. Vladas skyriaus dienoraštyje pažymi, jog nuo 1945 m. lapkričio 26 d. Meno, Kartografijos, Senų spaudinių bei Rankraščių sektoriai sudarė vieną skyrių, kurio vadove buvo paskirta iki tol Specfondo skyriaus vedėja dirbusi Vanda Bulavienė.

1946 m. sausio mėn. iš Rytprūsių atvežta daug vertingų rankraščių, prieš karą saugotų Karaliaučiaus bibliotekoje bei Slaptajame valstybiniame archyve. Tai buvo vokiškų-lietuviškų žodynų rankraščiai, Liudviko Rėzos rašytinis palikimas. Abramavičius parengė rankraščių tvarkymo taisyklių projektą. Kovo pradžioje bibliotekos direktoriaus pavaduotojas Juozas Galvydis ir Vladas Abramavičius išvyko į Maskvą pargabenti rankraščių, kuriuos dar 1915 m. carinė rusų valdžia buvo evakavusi iš Vilniaus viešosios bibliotekos. Iš tuometinės Vladimiro Lenino vardo bibliotekos buvo atvežtos trisdešimt dėžių XII–XIX a. rankraščių. Tai dabartiniai 1, 3, 16, 17, 18, 19, 22 fondai. Nuo balandžio 1 d. iš darbo išėjus Bulavieni, vadovybė bibliotekos rankraščių rinkinį vėl pavadino taip, kaip buvo anksčiau, – Rankraščių skyriumi. Tai įvyko, matyt, dėl fondų pagausėjimo. Savo darbo anketoje ir autobiografijoje Abramavičius pažymi, jog Rankraščių skyriaus vedėju jis pradėjo dirbti ne 1945 m., kaip visur rašoma, bet 1947 m.

1947 m. pradžioje į Rankraščių skyrių atvežti Mokslų akademijos atstovybės Klaipėdoje surinkti to krašto rankraščiai. Daugiausiai tai buvo bažnyčių, parapijų knygos. Pradėta ruošti inventorizavimui ir 15 dėžių Baltarusių muziejaus rankraščių, slėptų Šv. Mykolo bažnyčios rūsiuose. Bibliotekos direktorius Juozas Jurginis perdavė Vladui iki tol buvusį užrakintą prieš karą bibliotekos patalpose veikusio Rytų Europos instituto konvento (t. y. susirinkimo) „Polonia“ archyvą. Be to, iš Lietuvių literatūros instituto Antakalnyje gauta Vilniaus prekybos rūmų archyvinė medžiaga. Teko paplušėti ir prie bibliotekos steigėjo Tado Vrublevskio sukomplektuoto Bendrojo fondo (dabar F9), kurio saugomi vienetai buvo sunumeruoti iš eilės, tik sudėti pagal atskirus II, III, IV ir V formatus. Kildavo sunkumų ieškant reikalingo saugojimo vieneto. Vladas perdėjo visus saugojimo vienetus eilės tvarka į IV formato aplankus. Tik didžiausio V formato rankraščiai sudėti apatinėse lentynose².

1947 m. Rankraščių skyriaus dienyno užrašai nutrūksta. Sunku pasakyti, ar jie apskritai buvo, ar tiesiog nepateko į rankraštiną. Žinome, jog nuo 1950 m. Vladui skyriuje trumpai talkino Nina Leškovič. 1951 m. Vladas baigė Vilniaus universitetą (istorijos specialybę), jame keletą metų skaitė paskaitų kursą apie rankraščių istoriją, archyvistiką bibliotekinkystės specialybės studentams. 1953 m. jis vėl pradėjo rašyti Rankraščių skyriaus darbo žurnalą. Smulkiai registravo visus darbus. 1954 m. daugiau laiko skyrė nuo 1949 m. periodiškai leistam Rankraščių skyriaus biuletenio rengimui. Tais metais iš specfondo Abramavičiui buvo perduoti iki tol neprieinami, dar 1950 m. iš Kauno atvežti Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos nesutvarkyti rankraščiai. 1955 m. artinantis Adomo Mickevičiaus (*1798–†1855) jubiliejui, Abramavičius tyrinėjo jo rankraščius, parengė pranešimą konferencijai, konsultavo iš Baltarusijos atvykusius kolegas. Vis labiau plėtėsi jo kontaktai su kitomis sovietinėmis respublikomis. 1956 m. iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto gauti įvairių lietuvių draugijų netvarkyti rankraščiai. Balandžio 29 d. į Rankraščių skyrių atkeliavo ką tik surasti Vilniaus katedros dokumentai. Jie buvo sudėti į aukštą rietuvę. Apie 520 aplankų užtvėrė priėjimą prie jau sutvarkytų rankraščių. Kilo skaitytojų aptarnavimo problema. Teko prašyti daugiau patalpų. Į darbą priimta lotynistė Stasė Paulauskienė. Rugsėjo 29 d. įvyko Rankraščių skyriaus darbo svarstymas. Darbas buvo gana gerai įvertintas³.

Du darbo Rankraščių skyriuje dešimtmečiai buvo rezultatyvūs. Vlado Abramavičiaus dukra prisiminė, jog grįžęs po ilgos darbo dienos, užkandęs, jis vėl sėsdavo prie stalo rašyti. Paskelbė dokumentus apie Adomo Mickevičiaus dėstytus dalykus Kauno mokykloje (1956), knygeles apie Valerijoną ir Tada

² V. Abramavičiaus rašytas Rankraščių skyriaus darbo dienynas. 1945 ir 1946 m. LMAVB RS, F271-291, lap. 1–44; LMAVB RS priėmimo aktai. LMAVB RS, F75-347, lap. 1–2; V. Abramavičiaus anketa..., lap. 11.

³ LABANAUSKIENĖ, Danutė. Vladas Abramavičius. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2001/2002. Vilnius, 2004, p. 177; V. Abramavičiaus rašytas Rankraščių skyriaus darbo žurnalas. Pradėta 1953 m. LMAVB RS, F271-289, lap. 1–25.

Vrublevskius (1958, 1960), Tarasą Ševčenką Vilniuje (1964). Parengė spaudos istorijos tyrimų: *Zavadzkiai ir lietuviškoji knyga Vilniuje* (1944), *Piśmiennictwo i księżka na Litwie (Raštija ir knyga Lietuvoje)*, 1957), straipsnius: „L. Ivinskis ir Zavadzko leidykla“ (1945), „Senųjų lietuviškų knygų spaustuvės“ (1947), „M. Brenšteinas apie senąją Kražių biblioteką“ (1963), „Paryžiaus lietuvių draugija „Želmuo“ ir jos biblioteka“ (1964) ir kt. Parašė bibliografijos ir archeografijos darbus: tarp jų – Lietuvos TSR mokslų akademijos rankraštinų darbų ir disertacijų bibliografija, 1946–1956 (kartu su K. Čepiene, 1958), MA Centrinės bibliotekos XI–XX a. rankraščių fondų apžvalgą Rankraščių rinkiniai (1963), Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas (1963) ir kt.⁴ Kai kurie Vlados rašyti tekstai liko rankraščiuose. Ilgus metus rengta disertacija apie Valerijoną Vrublevskį – taip pat. Vladas ypač jautriai išgyveno, kai sulaukė kritiškų pastabų dėl savo jau parengto teksto.

Dienoraštyje Vladas, žinoma, negalėjo visko aprašyti, ką veikė. Kaip prisiminė nuo 1960 m. Rankraščių skyriuje dirbusi Danutė Petkevičiūtė-Labanauskienė, jau V. Abramavičiaus vedėjavimo laikais aukštų spintų viršutinėse lentynose buvo slepiami kai kurie tarpukario Lietuvos, Raudonosios armijos, iševijos veikėjų dokumentai. Nors beveik visas rankraštynas buvo skaitytojui prieinamas tik kaip specfondas (tik siauros srities ir labai patikimiems specialistams), dar ir jame pačiame kai kas buvo slepiama nuo valdžios ir ypač nuo sovietinio saugumo. Vladas priklausė tam nedideliame būreliui intelektualų, daugiausia rašytojų, kurie kritiškai vertino to meto santvarką. Ne kartą puse lūpų apie tai jis užsiminė dukrai. Jo bičiuliai buvo skulptorius Rapolas Jakimavičius, literatai Vytautas Sirijos Gira, Eugenijus Matuzevičius, Kazys Inčiūra, Julius Būtėnas, Albinas Žukauskas. Poetiškos sielos, nepaprasto darbštumo, mandagumo, plačios erudicijos žmogus sunkiai išgyveno istorinius epochos kataklizmus. Buvo priverstas atgailauti už jaunystėje paviešintą katalikišką pažiūrą. Darbe jautė nuolatinę įtampą, nes buvo vienintelis skyriaus vedėjas ne komunistas. Jis mirė 1965 m. lapkričio 16 d. Vilniuje, sulaukęs penkiasdešimt šešerių metų. Palaidotas Rasų kapinėse.

Vladas Abramavičius – daug Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriui nusipelnęs žmogus. Jo vadovavimo skyriui laikotarpiu buvo gauta, tyrinėta, aprašyta dauguma svarbiausių ir didžiausių fondų. Šio kultūros istoriko ir bibliografo parašytos studijos bei parengti informaciniai leidiniai iki šiol yra labai svarbūs Rankraščių skyriaus darbuotojams bei skaitytojams ir visiems istorijos tyrinėtojams.

⁴ *Knygotyra*: enciklopedinis žinynas. Vilnius, 1997, p. 11.